

Piotr Cichoracki
Uniwersytet Wrocławski

Polskojęzyczna prasa polityczno-informacyjna województwa poleskiego w latach 1921-1939. Warunki działalności

The Polish-Language Political and Information Press of Polesie Voivodeship in the Years 1921-1939. Operating Conditions

Słowa kluczowe: Polesie, prasa, II Rzeczpospolita, sanacja, wybory parlamentarne

Keywords: Polesie, the press, the Second Republic of Poland, sanation, parliamentary elections

Abstract

Between 1921 and 1939 the Polish-language political press was functioning under demanding and difficult conditions affected by low literacy, low percentage of Poles and low intensity of political life. Despite the fact that the majority of titles were short-lived (1-3 years), the local press market went through several phases of development in the years 1921-1939. The most active period was the time of parliamentary elections in 1921-1922. After the coup d'état in May 1926, the local press gradually took a pro-governmental character. In the 1930s, the governmental administration decided to support the local press financially, yet many popular titles were still suffering from organizational and financial difficulties.

Polska (polskojęzyczna) prasa lokalna, która ukazywała się na terenie województw wschodnich II RP, musiała funkcjonować w specyficznych warunkach społecznych i politycznych. W obrębie pierwszej kategorii na początek wysuwa się kwestia stosunkowo niewielkiej liczebności żywołu polskiego. W drugim wypadku najważniejszą determinantą wydaje się specyfika życia społeczno-politycznego, która polegała przede wszystkim na relatywnie mniejszej różnorodności spektrum ideowego aktywnie uczestniczących w nim podmiotów. Zachodziły tu lokalne różnice, a np. wypadek Wilna spektakularnie odbiegał od tego schematu. Niemniej zwłaszcza na obszarach niegdysiejszego zaboru rosyjskiego wydaje się on dosyć częsty. Nawet jednak na tle innych regionów dawnych ziem

zabranych Polesie było tym obszarem, gdzie w sposób wyjątkowo jaskrawy wystąpiła nikłość liczebna ludności polskiej z jednej strony i – poniekąd wynikająca z tego – niewielka różnorodność struktur politycznych. W drugiej z wymienionych kwestii od 1928 roku można mówić o stałej tendencji do pogłębiania się wskazanej sytuacji. Pewien wpływ na rozwój prasy należałoby przypisać bardzo wysokiemu stopniowi analfabetyzmu, jakim cechowało się Polesie (w 1921 roku około 70%, w 1931 roku około 50% mieszkańców)¹. Biorąc jednak pod uwagę, że owo zjawisko obejmowało tam przede wszystkim niepolską, prawosławną ludność wiejską, być może nie należałoby go przeceniać w kontekście siły mediów polskojęzycznych². Inna rzecz, że prasa wydawana w językach mniejszości słowiańskich już w dekadzie lat 20. stanowiła bardzo niewielki odsetek pism ukazujących się na Polesiu³.

Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza uwarunkowań funkcjonowania polskojęzycznej prasy o charakterze polityczno-informacyjnym. Za adekwatne dla tego określenia uznano tytuły, które zawierały treści polityczne, ukazywały się z dużą częstotliwością (dzienniki i tygodniki), a także mogły – choć nie musiały – być oficjalnie afiliowane przy konkretnych strukturach politycznych. Ponieważ w tytule użyto sformułowania „prasa polskojęzyczna”, a nie „polska”, zaznaczymy, że na Polesiu istniała specyficzna kategoria czasopism, którą stanowiły tytuły polskich ugrupowań politycznych, wydawanych jednak w języku rosyjskim. Podobne przedsięwzięcia do 1926 roku związane były ze środowiskami lewicowymi, a pod koniec tej dekady z obozem sanacyjnym. Polska Partia Socjalistyczna sygnowała wychodzący w Łunińcu tygodnik „Красное Знамя”, a Niezależna Partia Chłopska tygodnik „Доля”. Podobne pomysły, ale w efemerycznej postaci, próbowały realizować grupy zabiegające o mandaty w wyborach parlamentarnych. Tak uczyniły środowiska sterujące ku Belwederowi w wyborach 1922 roku („Крестьянская Жизнь”) oraz Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem w 1928 roku („Наша Земля” i „Селянская Жизнь”). Wszystkie podobne inicjatywy można określić mianem próby zneutralizowania problemu, jakim była znikomość liczebna ludności polskiej w województwie i zdominowania go przez niepolskojęzyczną ludność prawosławną.

W istniejącej literaturze dotyczącej historii międzywojennego województwa poleskiego można wskazać albo krótkie opracowania monograficzne

¹ *Mały Rocznik Statystyczny 1938*, s. 28; I. Demjaniuk, *Prasa polska w Brześciu n/Bugiem w l. 1919-1939*, „Echa Polesia” 2008, nr 4, s. 28, Dostępny w World Wide Web: <<http://polesie.org/>> [Dostęp: 4.07.17].

² W. Śleszyński, *Województwo poleskie*, Kraków 2014, s. 227.

³ A.M. Vabiščevič, *Nacyónal'na-kul'turnae žyccë Zahodnâj Belarusi (1921-1939 gg.)*, Brest 2008, s. 174; W. Śleszyński, op. cit., s. 227.

dotyczące tamtejszej prasy, albo traktujące o tej tematyce nieduże fragmenty większych prac⁴. Fragmentaryczne, rozproszone informacje znajdują się w podstawowych monografiach dotyczących dziejów prasy okresu międzywojennego⁵. W historiografii nie ma podstawowych narzędzi do badań dziejów prasy województw wschodnich (poza Wilnem i Lwowem), jakimi są bibliografie czasopism dla lat 1918-1939⁶. Ich brak uniemożliwia też całościową, prasoznawczą analizę tytułowego zagadnienia. Centralny Katalog Czasopism Polskich (również w postaci cyfrowej) pozwala jednak na stworzenie uproszczonego zestawienia prasy ogólnoinformacyjnej i politycznej ukazującej się na Polesiu, efektem czego jest poniższa tabela. Jakkolwiek zestawienie to jest zapewne niepełne, daje szansę uchwycenia niektórych zjawisk charakteryzujących poleski rynek prasowy. Znaczący na marginesie, że nie jest to pierwsza próba o podobnym charakterze⁷.

⁴ P. Cichoracki, *Województwo poleskie 1921-1939. Z dziejów politycznych*, Łomianki 2014, s. 53-54; I. Demjaniuk, op. cit., s. 26-30; W. Śleszyński, op. cit., s. 227-230.

⁵ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Warszawa-Łódź 1982, s. 401-402; A. Paczkowski, *Prasa polska 1918-1939*, Warszawa 1980, s. 226, 233.

⁶ W.M. Kolasa, *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918-1939. Cz. 1. Tendencje rozwojowe, typologia*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011, z. 1-2, s. 28.

⁷ Autorskie zestawienie prasy brzeskiej opublikował w cytowanym już artykule I. Demjaniuk. Wydaje się ono jednak dalece niepełne. Zawiera jedynie 21 pozycji, a więc co najmniej o kilkadziesiąt mniej aniżeli Centralny Katalog Czasopism Polskich. W zestawieniu tym doszło do pewnego nieporozumienia terminologicznego, ponieważ nieregularnie ukazujące się publikatory urzędowe urzędu wojewódzkiego czy kuratorium miejscowego okręgu szkolnego, zawierające w tytule słowo „dziennik,” są klasyfikowane jako „dzienniki” na równi z prasą codzienną (I. Demjaniuk, op. cit., s. 29; <<http://ow.ly/19Hr30grcek>>).

Tabela 1. Tytuły ogólnoinformacyjnej i politycznej prasy wydawanej w województwie poleskim w latach 1921-1939 (dzienniki i tygodniki)⁸

Tytuł	Lata ukazywania	Częstotliwość	Miejsce wydania	Uwagi
„ABC”	1926-1928	dziennik	Brześć	mutacja
„Dziennik Brzeski”	[1936]-[1939]	dziennik	Brześć	
„Dziennik Poleski”	1936	dziennik	Brześć	mutacja „Kuriera Codziennego 5 groszy”
„Echo Brzeskie”	1922	tygodnik	Brześć	
„Echo Poleskie”	1925	dziennik	Brześć	mutacja
„Echo Poleskie”	1922	tygodnik	Brześć	
„Express Poleski”	1923-1935	dziennik		mutacja łódzkiego „Echa”
„Gazeta Poleska”	1933-1938	tygodnik	Brześć	organ Sekcji Społecznej BBWR
„Głos Poleski”	1921-1924	tygodnik	Brześć	
„Informator Kresowy”	1926	tygodnik?	Brześć	
„Kurier Poleski”	1937-1938	dziennik	Brześć	mutacja „Kuriera Wileńskiego”
„Kurier Polesia”	1923-1925	dziennik	Brześć, Pińsk	
„Kurier Poleski”	1925	dziennik	Brześć	
„Nowa Gazeta Poleska”	1938	tygodnik	Brześć	
„Nowy Głos Poleski”	1922	tygodnik	Brześć	
„Polesie”	1928-1932		Brześć	[organ Sekretariatu Wojewódzkiego BBWR]

⁸ Tabela skonstruowana na podstawie informacji zawartych w Centralnym Katalogu Czasopism Polskich. Wyszukiwanie przeprowadzono według klucza „Miejsce wydania” dla haseł: Brześć, Pińsk, Łuniniec, Kobryń, Prużana. Informacje uzupełniające zwłaszcza dotyczące lat wydawania pojedynczych tytułów pozyskano na podstawie własnych kwerend archiwalnych w białoruskim Państwowym Archiwum Obwodu Brzeskiego oraz katalogu czasopism przechowywanym we Lwowskiej Bibliotece Naukowej im. W. Stefanyka NAN Ukrainy, <<http://ow.ly/HqKq30grcvj>>.

„Polesie”	1938-1939	tygodnik	Brześć	
„Poleski Głos Codzienny”	1926	dziennik	Brześć	mutacja „Głosu Codziennego”
„Polska Odrodzona”	1920-1922	tygodnik	Brześć	mutacja
„Prawda”	1927	tygodnik	Brześć	
„Polesie”	1922	tygodnik	Brześć	
„Ziemia Pińska [Poleska]”	1926-1929	tygodnik	Pińsk, Brześć	od 1929 roku miejsce wyd. – Brześć
„Życie Polesia”	1924-1926, 1930	tygodnik	Brześć	
„Dzień Dobry Pińsk!”	1932	dziennik	Pińsk	
„Echo Pińskie”	1934	tygodnik	Pińsk	
„Kronika Poleska”	1937			
„Nowe Echo Pińskie”	1934-1936	tygodnik	Pińsk	kontynuacja „Echa Pińskiego”
„Polesie”	1936-1937	tygodnik	Pińsk	efekt fuzji czasopism „Od A do Z Polesia” i „Ziemi Wschodniej”
„Słowo Polesia”	1934-1936	dziennik	Pińsk	mutacja „Słowa”
„Ziemia Pińska”	1938	tygodnik	Pińsk	
„Ziemia Wschodnia”	1936	dwa razy w tygodniu	Pińsk	

Prezentowane wyżej zestawienie obejmuje tylko te tytuły, które można zakwalifikować jako prasę ogólnoinformacyjną i polityczną, przy czym uwzględniono jedynie takie, które w zamiarze wydawców miały się ukazywać przynajmniej raz w tygodniu. Zwraca uwagę efemeryczność przedsięwzięć wydawniczych podobnego typu. Aż osiemnaście tytułów (58%) ukazywało się nie dłużej niż w obrębie jednego roku kalendarzowego, siedem (23%) przetrwało trzy lata, a jedynie pięć (16%) wychodziło jeszcze dłużej. Z owych pięciu tytułów trzy zaczęły się ukazywać po zamachu majowym i miały prosanacyjne oblicze formalnie (jako organy miejscowego BBWR) bądź faktycznie. Jeśli chodzi o długość ukazywania się, to ewenementem był wychodzący przez dwanaście lat „Express Poleski”. Jego oblicze od 1926 roku było jednak też jednoznacznie prorządowe.

Dowodzi tego nie tylko treść, ale także pośrednie dotacje państwowe w postaci publikowania ogłoszeń urzędowych⁹.

Większość ukazujących się dzienników była mutacjami, w tym niemal wszystkie utrzymujące się na rynku dłużej aniżeli rok. Zazwyczaj jedna strona numeru poświęcana była życiu regionu, a zwłaszcza Brześcia, czyli jego administracyjnej stolicy. O ile jednak tytuły, które zaczęły się ukazywać w latach 20., rzeczywiście zawierały sporą dawkę informacji miejscowych, to na przykład próba zainstalowania tu lokalnego wariantu wileńskiego „Słowa” dowodzi, że „mutacyjność” sprowadzała się w praktyce do lokalnej winiety¹⁰. Słabość w segmencie prasy codziennej można było jednak przełamać. Warto zwrócić uwagę na to, że „samodzielny” „Dziennik Brzeski” był w 1938 roku jedyną tego typu gazetą codzienną, jaka ukazywała się w województwach wschodnich poza Lwowem i Wilnem¹¹.

Prasa polska wychodziła na Polesiu od 1919 roku. Wydawana była m.in. pod patronatem Towarzystwa Straży Kresowej. Było to co najmniej kilka czasopism różniących się charakterem, typem i częstotliwością ukazywania się¹². Inicjatywy te zostały jednak zlikwidowane w związku z przejściem frontu polsko-bolszewickiego na zachód latem 1920 roku. Dopiero zakończenie wojny, a co za tym idzie, pewna stabilizacja stosunków politycznych, mogły stworzyć względnie stałe warunki funkcjonowania prasy. Pierwsza połowa lat 20. odznaczała się dosyć intensywnym życiem prasowym, którego tło stanowiły konflikty polityczne okresu demokracji parlamentarnej. Kilka powstałych wówczas tygodników utrzymało się przez dłuższy, kilkuletni okres.

Najbardziej ożywiony czas związany był z perspektywą wyborów do parlamentu I kadencji oraz samą kampanią polityczną z tym związaną. Pojawiły się nowe tytuły, najczęściej tygodniki, które zażarcie walczyły o głosy miejscowego elektoratu. Nadal środowiskiem aktywnym pod względem wydawniczym pozostało TSK, ale w obrębie grup, które można określić mianem probelwederskich, nie było już ono medialnym monopolistą. Potwierdza to powstanie w 1921 roku tygodnika „Głos Poleski”, do czego najprawdopodobniej przyczyniła się grupa niedysyjszych legionistów. Pismo miało wybitnie antyendeckie i – w mniejszej mierze – antyziemiańskie oblicze¹³. Mimo opisanych poniżej zawirowań,

⁹ A. Notkowski, op. cit., s. 486, 538.

¹⁰ *Wilno leży na Polesiu – czyli geografia „Słowa” Polesia (?) i jej przyczyny*, „Nowe Echo Pińskie” 1935, nr 25.

¹¹ A. Paczkowski, op. cit., s. 226.

¹² W. Śleszyński, op. cit., s. 227; zob. publikacje: <<http://ow.ly/wDcR30grcJB>>.

¹³ *Korespondencje z prowincji. Polityka Wydziału Rolnego*, „Głos Poleski” 1921, nr 15; *Z zagadnień rozwoju gospodarczego Polesia*, „Głos Poleski” 1921, nr 29.

po utratę wpływu na pismo włącznie, środowisko to nie poddawało się trudnościom i z determinacją walczyło o utrzymanie swojego prasowego głosu. Na rynku ukazał się więc nowy tytuł – „Nowy Głos Poleski”¹⁴. Pismo znalazło się pod bezpośrednim wpływem ludzi związanych z TSK, o czym zdaje się świadczyć fakt formalnego przejęcia wydawnictwa przez Stefana Szwedowskiego, a więc postaci o znaczeniu wykraczającym poza wymiar regionalny, jeśli chodzi o dzieje tego środowiska¹⁵.

Kampania wyborcza w 1922 roku wygenerowała również alternatywne ideowo inicjatywy prasowe. Uwagę zwracają perturbacje na pewno niemające związku z popularnością danego pisma i jego sytuacją materialną. W podobnych okolicznościach zmienił swój charakter wzmiankowany wyżej „Głos Poleski”. Kontrolę nad pismem przejęły kręgi związane z miejscowym ziemiaństwem. W pierwszych tygodniach 1922 roku nastąpiła zmiana redakcji, za którą poszedł wyraźny światopoglądowy zwrot na prawo widoczny w zawartości pisma¹⁶. Nie oznaczało to jednak nadania mu endeckiego charakteru¹⁷. Swoisty przewrót odbył się przy – trudnym do określenia co do skali i genezy – udziale miejscowych czynników wojskowych. Można to wnosić z faktu druku tygodnika na maszynach, które z rozkazu miejscowego dowódcy okręgu korpusu odebrano dzierzawiącemu je od wojska poprzedniemu wydawcy¹⁸. Nie dziwi więc, że polemika pomiędzy „Głosem Poleskim” i „Nowym Głosem Poleskim” była niezwykle ostra¹⁹.

Ten, powtórzmy, najbardziej ożywiony i interesujący pod względem ideowym okres funkcjonowania poleskiej prasy pokazał również jej systemowe ograniczenia. Cztery z założonych wówczas czasopism przestały się ukazywać jeszcze w 1922 roku, zapowiadając tym samym efemeryczność poleskich inicjatyw wydawniczych, charakterystycznych dla większości do końca dwudziestolecia. W okresie pomiędzy wyborami do parlamentu I kadencji a przewrotem majowym nie sposób wskazać poważniejszych, nowych, całkowicie poleskich inicjatyw prasowych, przynajmniej jeśli wziąć pod uwagę ich relatywną trwałość. W ten sposób trudno zakwalifikować dziennik „Express Poleski”, który jakkolwiek zaczął wychodzić w 1923 roku i okazał się bardzo poważnym, a być może nawet najważniejszym poleskim medium dwudziestolecia międzywojennego, to jednak był jedynie mutacją. Gdyby natomiast uwzględnić ciężar polityczny

¹⁴ *Od wydawnictwa*, „Nowy Głos Poleski” 1922, nr 2.

¹⁵ *Nasze stosunki*, „Nowy Głos Poleski” 1922, nr 16; *Zjazd Rad Ludowych*, „Nowy Głos Poleski” 1922, nr 19.

¹⁶ *Nasza instytucja rolnicza*, „Głos Poleski” 1922, nr 10.

¹⁷ *Targowica endecka*, „Głos Poleski” 1922, nr 11.

¹⁸ „Głos Poleski” 1922, nr 6.

¹⁹ *Byle się wykręcić*, „Głos Poleski” 1922, nr 15.

środowiska, które podjęło się podobnej działalności, należy wzmiankować inicjatywę Narodowej Partii Robotniczej, która próbowała zainstalować w Brześciu dziennik „Poleski Głos Codzienny”. To krótkotrwałe, bo zaledwie kilkumiesięczne, przedsięwzięcie również było mutacją dziennika łódzko-warszawskiego, który zresztą sam przestał się ukazywać rok później²⁰. Nieco dłużej udało się podtrzymać tygodnik „Życie Polesia”, gdzie wpływami miały się cieszyć miejscowe kręgi centroprawicowe, zgrupowane wówczas w Polskim Towarzystwie Opieki nad Kresami²¹.

Chociaż wsparcie finansowe dla prasy ze strony administracji państwowej będzie miało na Polesiu po maju 1926 roku znacznie większy ciężar gatunkowy, to podobne praktyki obecne były tu wcześniej. Dawało to złudzenie pożądanego efektu w postaci *pomyślnego rozwoju*, jak w wypadku „Życia Polesia”. Budziło jednak też ferment wśród tych, którzy podobnego wsparcia nie otrzymywali. Inną kwestią wydaje się to, że owo niezadowolenie było pośrednim dowodem na płytkość miejscowego rynku prasowego, z czego jego uczestnicy zdawali sobie sprawę²².

Polesie obok Wołynia jest uznawane za takie województwo wschodnie, w którym generalnie prasa sanacyjna była reprezentowana przez stosunkowo dużą liczbę tytułów²³. Przejęcie władzy przez obóz marszałka Piłsudskiego początkowo w sposób znikomy wpłynęło na formalną strukturę życia politycznego w województwie poleskim. Do kampanii wyborczej do parlamentu II kadencji i powołania Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem obóz ów niemal nie miał na Polesiu zorganizowanych struktur. Względnie zwartą, choć nieliczną grupę stanowili lokalni sympatycy Związku Naprawy Rzeczypospolitej. Co istotne, dosyć szybko, bo jeszcze w 1926 roku udało im się uruchomić w Pińsku tygodnik „Ziemia Pińska”. Nie był on oficjalnym organem ZNR²⁴. Odegrał jednak znaczną

²⁰ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Urząd Wojewódzki Poleski [dalej: UWP], sygn. 5, k. 56, Sprawozdanie miesięczne z ruchu społeczno-politycznego i zawodowego za kwiecień z 12.05.1926; zob. publikacje: <<http://ow.ly/gxe130grcQg>>.

²¹ AAN, UWP, sygn. 2, k. 33, Sprawozdanie miesięczne z ruchu zawodowego i społeczno-politycznego za styczeń z 23.02.1924; Państwowe Archiwum Obwodu Brzeskiego [dalej: PAOB], f. 397, op. 1, d. 2, k. 7-8, Sprawozdanie z działalności ZO ZLP za okres styczeń-kwiecień z 28.03.1924.

²² AAN, UWP, sygn. 4, k. 188, 215, Sprawozdanie miesięczne z ruchu zawodowego i społeczno-politycznego za listopad z 11.12.1925; Ibidem, sygn. 5, k. 80, Sprawozdanie miesięczne z ruchu zawodowego i społeczno-politycznego za czerwiec z 13.07.1925.

²³ Ibidem, s. 402.

²⁴ P. Waingartner, „Naprawa” 1926-1939. Z dziejów obozu pomajowego, Warszawa 1999, s. 31, 33.

rolę propagandową w trakcie akcji wyborczej obozu prorządowego²⁵. Wzmocnienie prasy sanacyjnej nastąpiło w kilka miesięcy po wyborach.

Inne polskie grupy polityczne po maju 1926 roku sukcesywnie słabły, choć proces ten przyspieszył dopiero po wyborach w 1928 roku. Paradoksalnie pod względem prasowym najmocniejszą pozycję zajmowało – niewiele na Polesiu znaczące od początków istnienia województwa – środowisko sympatyzujące z endecją. W grudniu 1926 roku powstała bowiem brzeska mutacja zdecydowanie – mimo werbalnych deklaracji apolityczności – proendeckiego, warszawskiego dziennika „ABC”²⁶. Tak jak często zdarzało się w wypadku innych mutacji, kwestie dotyczące województwa poleskiego były poruszane na jednej z kolumn gazety. Mutacja poleska przestała wychodzić w 1928 roku²⁷. Zwraca uwagę, że mimo oczywistej afiliacji politycznej, brzeski wariant „ABC” swoje opozycyjne stanowisko wyrażał dosyć oględnie, zwłaszcza unikając ataków na administrację czy ostrożnie uczestnicząc w parlamentarnej kampanii wyborczej przełomu lat 1927/1928²⁸.

Biorąc pod uwagę trend, jakim charakteryzowało się poleskie życie polityczne po wyborach 1928 roku, dzieje prasy w tym województwie wpisują się weń znakomicie. Również tutaj szybko zaznaczyła się efektywna dążność do systematycznego monopolizowania go przez obóz rządzący. Znaczącym krokiem w tym kierunku okazało się powołanie periodyku ściśle związanego z flagową sanacyjną formacją polityczną. W sierpniu 1928 roku powstał tygodnik „Polesie”. Pismo było związane z BBWR, nie tylko biorąc pod uwagę przekaz, ale, co chyba ważniejsze, personalia. Rolę redaktora i wydawcy pełnił Antoni Hanebach – przez pierwsze lata funkcjonowania Bloku jego czołowy miejscowy działacz²⁹. Wobec zniknięcia w tym roku z lokalnego rynku prasowego brzeskiej mutacji endeckiego dziennika „ABC” z jednej strony, a podtrzymania funkcjonowania jego konkurenta w tymże segmencie – „Expressu Poleskiego”, można mówić o zupełnym politycznym zdominowaniu miejscowych polskich mediów przez sanację. Stan ów, mimo pewnych zmian formalnych, przetrwał do 1935 roku. Tłem tej sytuacji zdaje się struktura kolportażu w województwie poleskim prasy wydawanej w innych częściach kraju. Jakkolwiek tytuły opozycyjne były na Polesiu rozpowszechniane, to fragmentaryczne dane dla 1929 roku sugerują, że – mimo

²⁵ P. Cichoracki, op. cit., s. 233-237.

²⁶ *Z wiary waszej – wola wasza, z woli waszej – czyn wasz będzie*, „ABC” (Brześć) 1926, nr 94.

²⁷ A. Notkowski, op. cit., s. 399; A. Paczkowski, op. cit., s. 114.

²⁸ P. Cichoracki, op. cit., s. 208, 243.

²⁹ A. Hanebach, *Od Wydawcy i Redaktora*, „Polesie” 1929, nr 14.

okresowych, jednostkowych wzrostów – stanowiły one zdecydowaną mniejszość rozpowszechniania w relacji z prasą prorzadową³⁰.

Czteroletnie dzieje pierwszego tygodnika poleskiego BBWR wydają się symptomatyczne dla warunków, w jakich przyszło funkcjonować tamtejszej prasie. „Polesie” bardzo szybko znalazło się w kłopotach finansowych. Charakterystyczne, że za najważniejsze remedium uznano zaangażowanie administracji tak na poziomie wojewódzkim (inicjowanie i nadzorowanie zmian), jak i powiatowym (starostowie w radzie nadzorczej)³¹. Nie był to jedyny zastosowany środek zaradczy, ale próbę kolportażu za pośrednictwem instytucji niemających wprost charakteru państwowego, lecz funkcjonujących w ramach systemu zdominowanego poprzez wpływy administracji, trudno określić mianem rzeczywistej alternatywy³². Mimo prób wdrażania programu naprawczego już w 1929 roku nie udało się uniknąć przerwy w ukazywaniu się „Polesia” (co prawda, niezbyt długiej, liczonej jedynie w tygodniach)³³. Ponownie taka sytuacja miała miejsce dwa lata później³⁴. Należy więc uznać, że jedynie wzmocnienie swoistej „kroplówki” finansowej gwarantowanej przez administrację dałoby pismu podstawy do spokojnego funkcjonowania. Można przypuszczać, że podobne wsparcie z czasem było coraz bardziej wątpliwe, biorąc pod uwagę realia kryzysu gospodarczego, jaki dotknął II RP na początku lat 30.

„Polesie” zniknęło z krajobrazu prasowego województwa w połowie 1932 roku, na co zapewne wpłynęły różne okoliczności. Wymienić należy dość głębokie zmiany personalne w miejscowej administracji, z objęciem stanowiska przez nowego wojewodę włącznie; bardzo silny konflikt w obrębie miejscowego obozu sanacyjnego, w którym tygodnik był mocno wykorzystywany; wreszcie wzmiankowane wyżej problemy finansowe³⁵. Trudno szacować udział każdego z wymienionych czynników, niemniej kłopoty były na tyle poważne, że miejscowy Blok stracił swój organ prasowy na przeszło rok. Dopiero jesienią 1933 roku ukazał się pierwszy numer tygodnika „Gazeta Poleska”, który można określić mianem spadkobiercy i odpowiednika „Polesia”. W tym wypadku wpływ administracji jest jeszcze lepiej uchwytny, aniżeli w wypadku poprzedniego pisma poleskiego BBWR. Można wręcz przypuszczać, że urząd wojewódzki był miejscem powstania idei powołania pisma. Stąd w dół struktury administracji ogólnej płynęły

³⁰ PAOB, f. 67, op. 1, d. 1255, k. 21, Sprawozdanie sytuacyjne wojewody poleskiego za 1-12 października z 12.10.1929; Ibidem, d. 1824, k. 4, Sprawozdanie sytuacyjne nr 5 za maj z 9.06.1931.

³¹ PAOB, f. 1, op. 2, d. 296, k. 54, Protokół zjazdu starostów 4-6.03.1929.

³² Ibidem, op. 9, d. 631, k. 51, Sprawozdanie tygodniowe nr 4 z 26.01.1929.

³³ A. Hanebach, *Od Redakcji*, „Polesie” 1929, nr 21.

³⁴ *Od redakcji*, „Polesie” 1932, nr 1.

³⁵ P. Cichoracki, op. cit., s. 238-240.

nie tylko zachęty do wspierania „Gazety Poleskiej” drogą ogłoszeń, ale także swego rodzaju groźby. Trudno inaczej nazwać zapowiedź ograniczenia starostom ich funduszy dyspozycyjnych, o ile na terenie powiatu nie wypełniona została przewidziana odgórnie kwota prenumerat. Podobne podejście teoretycznie gwarantowało jednak pismu stały poziom dochodów³⁶.

Rok 1935, tradycyjnie uznawany za umowny początek okresu dekompozycji obozu sanacyjnego, również na Polesiu kończył okres politycznego zacisza przypieczętowanego tu niegdyś absolutnym zwycięstwem obozu prorządowego w wyborach do parlamentu III kadencji. Kolejny rok przyniósł w województwie nie tylko zmiany personalne wśród prosanacyjnych elit, ale także rewizję położenia miejscowej prasy. Rozwiązanie BBWR stworzyło polityczną, organizacyjną próżnię. „Gazeta Poleska” też traciła formalne oparcie w politycznej strukturze. Interesujące jest jednak to, że tygodnik miał ową strukturę – w trudny do praktycznego wyobrażenia sposób – zastąpić. W maju 1936 roku wojewoda w swoim sprawozdaniu dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych określił komitet redakcyjny pisma jako *jedyną instytucję obozu prorządowego*³⁷. Wejście w skład redakcji dwóch posłów wybranych w wyborach parlamentarnych, które odbyły się we wrześniu 1935 roku, na pewno wzmocniało ową instytucję. Nie odnaleziono jednak dowodu na to, aby właśnie redakcja „Gazety Poleskiej” stała się efektywnym ośrodkiem kreującym polityczną rzeczywistość w województwie. Zresztą na łamach pisma pośrednio deklarowano brak zainteresowania *polityką*, zapowiadając koncentrację na sprawach gospodarczych³⁸.

Podobne rozwiązania z góry skazane były na tymczasowość warunkowaną powołaniem nowej, *centralnej* struktury politycznej obozu rządzącego. Ów okres przejściowy został zakończony w lutym 1937 roku deklaracją powołania Obozu Zjednoczenia Narodowego. Niosło to zmianę w strukturze mediów prosanacyjnych na Polesiu. Rola „Gazety Poleskiej” została szybko zmarginalizowana. Jesienią 1938 roku w roli prorządowego tygodnika koncentrującego się na sprawach społeczno-gospodarczych „Gazetę Poleską” zastąpiło „Polesie”³⁹. Miejscowe kierownictwo OZN współpracowało z nowym dziennikiem

³⁶ PAOB, f. 1, op. 9, d. 2638, k. 15, Pismo naczelnika WB UWP do starostów z 11.10.1933; Ibidem, k. 24, Pismo naczelnika WB UWP do naczelników wydziałów UWP z 24.10.1933; Ibidem, k. 34, Pismo naczelnika WB UWP do starostów z 18.12.1933; Ibidem, k. 55, Pismo naczelnika WB UWP do starostów z 8.02.1934.

³⁷ AAN, UWP, sygn. 27, k. 13, Sprawozdanie sytuacyjne nr 4 za kwiecień z 9.05.1936.

³⁸ *Od Wydawnictwa*, „Gazeta Poleska” 1936, nr 11.

³⁹ Centralne Archiwum Wojskowe, Samodzielny Referat Informacyjny Dowództwa Okręgu Korpusu nr IX, sygn. 100, Tygodniowy meldunek sytuacyjny SRI DOK IX nr 36 z 9.09.1938; <<http://bit.ly/2hfZgWF>>.

– „Kurierem Poleskim”, mutacją „Kuriera Wileńskiego”, który zaczął wychodzić w 1937 roku⁴⁰. Mimo upływu czasu problemy miejscowych mediów prządowych pozostawały jednak niezmienione i sprowadzały się do zbyt małego przychodu ze sprzedaży, zwłaszcza drogą prenumeraty, nawet kreowanej urzędowo i drogą nakazu⁴¹.

Ostatnie lata przed wybuchem wojny różniły się od poprzedniego, wyodrębnionego tu okresu tym, że obóz rządzący stracił swój zwarty pod względem przekazu informacyjny monopol. Wpłynęło na to pojawienie się na miejscowym rynku wydawniczym „Dziennika Brzeskiego”. Na podstawie zebranych materiałów trudno precyzyjnie określić proveniencję pomysłu powołania tego – powtórzmy, całkowicie miejscowego – tytułu. Co jednak tu ważne, w świetle dostępnych, nielicznych numerów⁴², gazeta zajęła stanowisko niepozabawione krytycznych akcentów wobec administracji. Zwracać musiała uwagę zwłaszcza słabo zawołowana krytyka wojewody Wacława Kostek-Biernackiego⁴³. Biorąc pod uwagę tło sprawy, jakim był konflikt wewnątrz poleskiej sanacji na tle zasad funkcjonowania samorządu rolniczego, można przypuszczać, że wpływ na „Dziennik Brzeski” mieli tamtejsi *naprawiacze*. Również zjawisko radykalizacji postaw narodowej prawicy odbiło się w pewien sposób na miejscowym rynku prasowym. W 1938 roku rozpoczęto wydawanie w Brześciu „Ruchu Polesia”, będącego inicjatywą ludzi powiązanych z Ruchem Narodowo-Radykalnym. Piśmo było dwutygodnikiem, wychodzi więc poza zestaw tytułów poddawanych analizie. Ciekawe jednak, że miał być to pierwszy etap tworzenia periodyku o zasięgu ogólnopolskim⁴⁴.

Dzienniki i tygodniki wydawane na Polesiu były raczej uzupełnieniem miejscowego rynku prasowego. Ich niewielki rozmach formalny, widoczny m.in. w niedużej przeciętnie objętości, zmuszał konsumenta prasy do sięgania po inne tytuły, bogatsze w treść. Nie mogło być inaczej zarówno ze względu słabość ekonomiczną regionu, jak i niski poziom zaawansowania cywilizacyjnego, wyrażającego się m.in. małym stopniem alfabetyzacji ludności. Szansę na dłuższe

⁴⁰ AAN, UWP, sygn. 28, k. 89, Sprawozdanie sytuacyjne nr 12 za grudzień 1937 r. z 8.01.1938.

⁴¹ PAOB, f. 116, op. 1, d. 9, k. 71, Okólnik nr 1 przewodniczącego Okręgu Poleskiego OZN z 30.01.1939; Ibidem, d. 12, k. 15, Okólnik nr 2 przewodniczącego Okręgu Poleskiego OZN z 20.02.1939.

⁴² W polskich zasobach bibliotecznych zachowano jedynie pojedyncze numery z 1938 roku, <<http://ow.ly/Ix8q30grd1M>>.

⁴³ *Wojewoda Kostek-Biernacki o przymusie w życiu organizacji*, „Dziennik Brzeski” 1938, nr 298; *Czyje pieczenie chcą upiec polityczni pośrednicy na Polesiu?*, „Dziennik Brzeski” 1938, nr 299; *Przymus – to straszne słowo – powiedział wojewoda poleski*, „Dziennik Brzeski” 1938, nr 300.

⁴⁴ AAN, UWP, sygn. 30, k. 69, Sprawozdanie sytuacyjne nr 7 za lipiec z 9.08.1938.

funkcjonowanie dawało bądź finansowanie zewnętrzne (zwłaszcza za sprawą administracji państwowej), bądź wsparcie pośrednie poprzez sztuczne kreowanie prenumeraty. Pierwsza zasada była aktualna przez całe dwudziestolecie, druga jest uchwytana źródłowo dla okresu pomajowego. Nawet jednak wsparcie władz państwowych, tak relatywnie znaczące szczególnie w latach 1926-1939, nie pozwalało na przedsięwzięcia w większym stylu, o czym świadczy niewdrożenie przynajmniej dwóch projektów lokalnego dziennika⁴⁵.

⁴⁵ PAOB, f. 1, o. 9, d. 631, k. 51, Sprawozdanie tygodniowe nr 4 z 26.01.1929; *Zebranie organizacyjne zespołu prasowego przy RO OZN*, „Nowa Gazeta Poleska” 1938, nr 5; *Szef propagandy Obozu przechodzi do biura planowania*, „Dziennik Brzeski” 1938, nr 294.